

*Чередник Л. А.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри українознавства, культури та документознавства**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

РОЛЬ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ У СФЕРІ СУЧАСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню ролі лінгвістичного ландшафту у сфері сучасної комунікації. Поняття «лінгвістичний ландшафт» виникло на межі соціології й мовознавства та є порівняно новим. Авторка аналізує низку наукових праць щодо цього питання з метою визначення сутності терміна «лінгвістичний ландшафт» та його дефініції з погляду українських та зарубіжних учених, оскільки ті розглядають це поняття у різних площинах. Зарубіжні дослідники аналізують мовні характеристики певної місцевості, а українські акцентують увагу на певному розряді власних назв у контексті мови міста, що виражається в ергонімах, оголошеннях, вивісках, графіті тощо. Виокремлюються функції лінгвістичного ландшафту, основними з-поміж яких є інформаційна та символічна. Також наголошується на тісному взаємозв'язку поняття «лінгвістичний ландшафт» із державною мовною політикою та етнічним складом населення регіону. У статті презентовано узагальнену добірку матеріалів, які є наочним прикладом особливостей мовного ландшафту різних регіонів нашої країни (Полтава, Київ, Львів, Кривий Ріг) і стосуються назв магазинів та закладів сфери обслуговування. Спираючись на дослідження багатьох українських мовознавців, зроблено висновок про складність і неоднозначність лінгвістичного ландшафту сучасної України, що пояснюється як соціально-політичними, так і регіональними чинниками. Підкреслюється, що головною тенденцією сьогодення є зростання ролі української мови у лінгвістичному ландшафті населених пунктів нашої країни, що пов'язано зі змінами у політичному векторі держави. Нині на вулицях різних міст, зокрема у назвах магазинів, переважають українські назви, хоча мають місце й російські та іншомовні написи. Посилення інтеграції сприяє зростанню іншомовних запозичень, серед яких переважають англіцизми. Характерною рисою сьогодення є адаптація запозичень до фонетичних, граматичних, морфологічних особливостей української мови. У сфері вивчення лінгвістичного ландшафту України й інших країн ще багато проблем, що потребують подальшого вирішення.

Ключові слова: лінгвістичний ландшафт, соціолінгвістика, суспільство, мовна політика, мовний знак.

Постановка проблеми. В умовах глобалізованого суспільства важливими є проблеми функціонування мови в соціальному контексті, тобто мовні практики у різноманітних сферах суспільного життя: політичному, професійному, медійному, рекламному дискурсах. З огляду на це, виникає низка нових понять, які пояснюють процеси, що відбуваються у суспільстві, серед яких «мовна ситуація», «мовна політика», «мовне буття», «мовне планування» тощо. Зацікавленість цими проблемами не є випадковою, оскільки мові належить значуща роль у формуванні особистості та її комунікації з представниками не тільки своєї, а й інших культур.

Останнім часом популярності набуває термін «лінгвістичний ландшафт», що виник на межі мовознавства й соціології.

Варто зазначити, що вперше термін «лінгвістичний ландшафт» (англ. linguistic landscape) вжито у 1997 році в науковій праці Р. Лендрі і Р. Бурхіса «Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: an Empirical Study». На їхню думку, під цим поняттям слід розуміти «видимість мов у публічних і комерційних знаках на певній території чи у певному регіоні» [1, с. 27]. Тобто це поняття вміщує «будь-який письмовий знак, який перебуває поза межами приватних будинків (від дорожніх позначок та назв вулиць до магазинів та шкіл)» [2, с. 285].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині ця концепція цікавить багатьох українських дослідників, серед них: Л. Белей, А. Павленко, С. Шах, О. Галай, Л. Біланок, Л. Соколова, Ю. Горожанова, О. Тищенко-Монастирська, Н. Кутуза, І. Кудрейко, М. Полосіна, А. Жукова та багато ін. Серед зарубіжних науковців заслуговують на увагу роботи таких відомих дослідників, як Д. Гортер, Д. Ценос, Н. Ісмагілова, М.К. Ель-Ясін, Р.С. Магадін, Е. Бен-Рафаель, Л.-Ж. Кальве та ін. Незважаючи на низку досліджень щодо лінгвістичного ландшафту, багато питань із цієї галузі ще потребують серйозного й глибокого вивчення.

Мета статті – шляхом систематизації наукового матеріалу з теми з'ясування сутності поняття «лінгвістичний ландшафт», розкрити його основні функції в мові та визначити ролі у процесі комунікації.

Виклад основного матеріалу. Варто наголосити, що тлумачення терміна «лінгвістичний ландшафт» постійно змінюється, що пов'язано з різними аспектами, які мають місце у розв'язанні цієї наукової проблеми.

Так, Р. Лендрі і Р. Бурхіс у своїй праці, яка згадувалася вище [1] вкладали у це поняття «мову публічних і комерційних знаків на певній території чи в певному регіоні», що містить «мову дорожніх транспарантів, рекламних білбордів, назв вулиць, топонімів, вивісок на магазинах, знаків на урядових будівлях» тощо.

Е. Бен-Рафаель уважає, що до вищезазначеного переліку обов'язково слід додати ще й такі зразки письмових знаків, як «графіті, епітафії, оголошення», а також «дорожні позначки, назви вулиць, магазинів, шкіл» [3, с. 254].

На думку Д. Гортера, термін «лінгвістичний ландшафт» є синонімічним до таких нових мовних понять, як «мовний ринок» (linguistic market), «мовна мозаїка» (linguistic mosaic), «екологія мов» (ecology of languages), «різноманітність мов» (diversity of languages) або «мовна ситуація» (linguistic situation)» [4, с. 2], які вже досить міцно закріпились у багатьох мовах світу.

Український дослідник Л. Белей у своїх численних працях із цього питання стверджує, що термін «лінгвістичний ландшафт», або «мовний ландшафт», містить у собі такі поняття, як «перелік мов, уживаних у країні загалом», «ареал, що включає територію декількох країн із різними мовами спілкування», «діалектний континуум однієї мови», «державне маркування топонімів» [5, с. 36]. Крім того, на думку науковця, у вітчизняному мовознавстві цей термін функціонує дещо обмежено, ще не має «усталеного термінологічного значення» [Там само, с. 37], оскільки бракує досліджень із цієї проблеми.

О. Олійник вважає, що українські й зарубіжні науковці проблему лінгвістичного ландшафту розглядають у різних площинах. У зарубіжних дослідженнях увага зосереджується на просторовій площині, тобто аналізується «місто чи окремі його ділянки, що є значущими для мовної характеристики певної місцевості» [6, с. 151], тоді як українські науковці «акцентують свою увагу на певному розряді власних назв у контексті мови міста (ергонімах) або жанрі (оголошеннях, вивісках)» [Там само, с. 152].

Окремо варто зупинитися на функціях лінгвістичного ландшафту. Більшість дослідників (Белей Л., Олійник О. та ін.) суголосні в тому, що поняття виконує дві функції:

1) інформаційну (маркувальна, меморативна, ергонімічна, самовиражальна), що спричинює чітке окреслення території мовної групи;

2) символічну (ідентичний, історичний, глобалізаційний, регіональний, фольклорний, релігійний, міфологічний аспекти), що характеризує «статус і цінність мови» під час комунікації між членами групи та у порівнянні її з іншими мовами [7, с. 8].

Варто наголосити, що вивчення лінгвістичного ландшафту є важливим складником державної політики, яка вможливує визначення пріоритетних напрямів мовної політики країни загалом. Для кожної країни, кожного міста моделюється конкретний лінгвістичний ландшафт, що і є відображенням основних тенденцій державної мовної політики.

На думку багатьох дослідників, лінгвістичний ландшафт сучасної України вирізняється складністю та неоднозначністю, що пояснюється як регіональними особливостями, так і соціально-політичними чинниками.

Так, на думку дослідниці Г. Мацюк, після здобуття незалежності «першими позбулися знаків лінгвістичного ландшафту, що символізували тоталітарний комуністичний режим, населені пункти західних областей» [8, с. 74], а саме: Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Волинської. Це було пов'язано з тим, що до влади у цьому регіоні прийшли представники демократичних партій. На інших територіях цей процес відбувався значно повільніше.

Останнім часом (у зв'язку зі змінами в політичному векторі) спостерігається зростання ролі української мови. Але на вулицях різних населених пунктів України донині поширеними залишаються російські й іншомовні (переважно англійські) назви та тексти.

Так, наші дослідження показали, що на території міста Полтави останнім часом збільшується кількість українських знаків у назвах магазинів, закладів обслуговування наприклад: *Золото моє; Львівська кав'ярня; Малаютко; Сільпо; Мережа виномаркетів «Поляна»; Супермаркет напоїв «Градус»; Фірмова крамниця «Вина світу»; Домінік; Нова пошта; Рідне село*

Аптека оптових цін тощо. Водночас трапляється багато англійських назв, наприклад: *Aroma kava; Laser bar; Coffee; Pizza; Olli; Fashion; La Visione; Sport Master; Anex tour* тощо.

У місцевих рекламних текстах можна побачити й російськомовні тексти, наприклад: *Утепление квартир; Ремонт всех видов электротехники; Компьютерный мастер. Живу рядом! Металлопластиковые окна, двери, балконы. Скидки до 25% та ін.*

Львівська науковиця Т. Козак, вивчаючи лінгвістичний ландшафт Львова, зазначає, що «маркування товарів і послуг» [9, с. 78] у місті здійснюється переважно українською. Водночас є й англійські назви, а інколи на закладах громадського харчування можна побачити дивні поєднання англійської та української мов, а саме: *Фрі house; Burger кафе; Pizza бар* тощо. Трапляються й зовсім дивні словоутворення на кшталт «*Єврофото*», «*Євроштори*», «*Єврочистка*», «*Євросеконд-хенд*» [Там само, с. 80].

На лінгвістичний ландшафт населеного пункту впливає й етнічний склад його мешканців. Так, дослідниця Д. Шапран вивчала лінгвістичний ландшафт свого рідного міста Кривий Ріг. Відомо, що у цьому регіоні є досить велика російська громада, крім того, живуть вірмени, цигани, молдаване. Науковиця вважає, що на території міста переважають назви українською мовою. Однак можна натрапити й на «наслідки інтерференції щодо ненормативного калькування російських словотвірних форм та окремих лексем», наприклад: *Горячі тури; Оріхи; Аіст; Кросівки, черевики, чоботи, тачочки; Дитячий магазин «Шалун»* тощо [10].

Зазначимо, що такі «суржикові» сполуки можна побачити і в інших українських містах східної та південної частини України. Наприклад, у Полтаві користується популярністю відомий проєкт «Авторська пекарня «Глеб Булочкин», у назві якого простежуються вияви білінгвізму.

Лінгвістичний ландшафт тісно пов'язаний із проблемами міжкультурної комунікації, що є важливим складником глобалізованого суспільства. Так, у лінгвістичному ландшафті України останнім часом спостерігається поява значної кількості спеціалізованих слів, переважно англіцизмів, які проникли у всі сфери суспільного життя і стали звичними для українці, наприклад: *онлайн, флеш, букмекер, домен, діджиталізація, брокер тандем, тендер, спікер, фрикері, апгрейд, браузер* тощо.

Зазначимо, що шляхом деривації від інтегрованих слів утворюються нові форми, що мають місце у мові українців: *респект – респектабельний, мітинг – мітингувати, лідер – лідувати, лідерство, стрес – стресовий, шок – шокувати, шоківий* тощо.

У мовленні сучасної молоді (учні, студентство) частотними є слова-англіцизми, що існують у такій розмовній формі, як *герл, сейшн, музи, паті, драйвовий, о'кейний, суперний, суперовий, байтовий, лукать, крейзи, крейзовий, мен* та ін. Ці та подібні слова є ілюстрацією фонетичної, граматичної, морфологічної адаптації до мови реципієнта і мають вторинний характер, навіть можна говорити про субхарактер молодіжного жаргону.

Деякі науковці, серед яких Т. Линник, В. Жалай, А. Пархоменко, Л. Рубашова, І. Рахманова, у своїх наукових розвідках наголошують на тому, що у Києві як багатомовному мегаполісі, крім англійських назв, «поширеними є й італійські, особливо у ресторанному бізнесі, що відповідає євроамериканській тенденції» [11].

Висновки. Отже, поняття «лінгвістичний ландшафт» упродовж порівняно короткого часу досить упевнено утвердилося в мовному середовищі України. Термін є багатоаспектним, оскільки вивчається не тільки лінгвістикою, а й соціологією. Крім того, поняття тісно пов'язане з мовною політикою держави.

Лінгвістичний ландшафт є відображенням усього розмаїття мовних груп, які мешкають на певній території. Залежно від цього текст знаків може бути різним: одномовним, двомовним, багатомовним.

Останнім часом у наших містах спостерігається тенденція до збільшення текстів українською мовою. Водночас у лінгвістичному ландшафті України трапляються тексти російською мовою, особливо це стосується південних регіонів.

Поширеними є також є іншомовні запозичення, зокрема англіцизми, що пов'язано з посиленнями процесами інтеграції в усьому світі та роллю англійської мови у спілкуванні між представниками різних культур.

Нині існує ще багато проблем у сфері дослідження лінгвістичного ландшафту, які потребують глибокого вивчення.

Література:

1. Landry R., Bourhis R. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology*. 1997. № 1. PP. 23 – 49.
2. Зимовець Галина. Комерційні власні назви в структурі комунікативної ситуації: права мовної особистості та вимоги законодавства. *Мовні права в сучасному світі*: зб. наук. пр. Ужгород, 2014. С. 284–301.
3. Shohamy Elana; Ben-Rafael Eliezer; and Barni Monica(eds.). *Linguistic Landscape in the City. Bristol: Multilingual Matters*, 2010. PP. 252–276.
4. Gorter D. Introduction: The Study of Linguistic Landscape as a New Approach to Multilingualism. *Linguistic landscape: a new approach to multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters, 2006. PP. 1–6.
5. Белей Л. Соціолінгвістичне висвітлення терміна «мовний ландшафт». *Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Ужгород: Говерла, 2010. Вип. 23. С. 36–40.
6. Олійник О.Ю. Термінологія опису мовного ландшафту у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. *Термінологічний вісник*, 2013. Вип. 2 (1). С. 150–154.
7. Мацюк Г. Сучасна соціолінгвістика: тенденції в розвитку теорії та завдання. *Мова і суспільство*, 2010. Вип. 1. С. 5–20.
8. Мацюк Г. Лінгвістичний ландшафт України як взаємодія мови та ідеології: минуле й сьогодення. *Мова і суспільство*, 2017. Випуск 8. С. 71–82.
9. Козак Т.М. Англійський колорит лінгвістичного пейзажу українського міста(на основі аналізу мовного ландшафту Львова).

Philosophy and political science in the context of modern culture, 2019. № 2. Т. С.77–82.

10. Шапран Д. Комерційні власні назви в мовному ландшафті Кривого Рогу; соціолінгвістичний аспект. URL: http://elibrary.donnueu.edu.ua/884/1/Shafran_article. (дата звернення:20.03.2021).
11. Перспективи соціолінгвістичного підходу до вивчення термінології. / В. Жалай, Т. Линник та ін. *Лінгвістика XXI століття*, 2017. С. 3–17. URL: http://langcenter.kiev.ua/Lingvistika%202017/1_Zhalai_et_al.pdf(дата звернення: 19.03.2021).

Cherednyk L. The role of the linguistic landscape in the sphere of modern communication

Summary. The article is devoted to the study of the role of the linguistic landscape in the sphere of modern communication. The concept of “linguistic landscape” arose on the border of sociology and linguistics. The author analyzes a number of scientific papers on this issue in order to define the essence of the term “linguistic landscape” and its definition from the point of view of Ukrainian and foreign scholars. Foreign researchers analyze the linguistic characteristics of a particular area, and Ukrainian scholars focus on the categories of proper names in the general context of the city’s language. The functions of the linguistic landscape are singled out, the main ones being informational and symbolic. It also emphasizes the close relationship between the concept of “linguistic landscape” and the state language policy and ethnic composition of the region’s population. The article presents a generalized selection of materials that serve as a clear example of the features of the language landscape of different regions of our country (Poltava, Kyiv, Lviv, Kryvyi Rih) and relate to the names of shops and restaurants. Based on the research of many Ukrainian linguists, a conclusion is made about the complexity and ambiguity of the linguistic landscape of modern Ukraine, which is explained by both socio-political and regional factors. It is emphasized that the main trend today is the growing role of the Ukrainian language in the linguistic landscape of the settlements of our country, which is associated with changes in the political vector of the state. Currently, the streets of various cities, in particular the names of shops, are dominated by Ukrainian names, although there are Russian and foreign inscriptions. Strengthening integration contributes to the growth of foreign borrowings, among which Anglicisms predominate. A characteristic feature of today is the adaptation of borrowings to the phonetic, grammatical, morphological features of the Ukrainian language. In the field of studying the linguistic landscape of Ukraine and other countries, there are still many problems that need to be addressed.

Key words: linguistic landscape, sociolinguistics, society, language policy, language sign.